

העולים המגיעים כיום או שהגיעו ארצה בחמש השנים האחרונות, יודעים בכירור מה רצונם בתחום המגורים והשיכון. לדעתי אין המשתכן מודע כלל לבעיות האקולוגיות, הארכיטקטוניות והפונקציונליות הכרוכות בדיוור, ואילו היינו שואלים את האנשים על רצונם ומשאלותיהם, ספק רב אם היינו מגיעים לפתרון כלשהו, ואם היינו מסוגלים לפתור את הבעיות הכבדות שעמדנו בפניהן בקצב בו פתרנו אותן למעשה. אם יוצאים מתוך הנחה שמחובתנו לספק דיוור לעולים, משתדלים להנהיג שיפורים במטרה למצוא פתרונות יעילים יותר לבעיית המגורים של הוותיקים והחדשים, ובמשך הזמן מוצאים את נקודות התורפה ולאורם מחפשים את הפתרון הרצוי. לאמיתו של דבר אנו שבויים במלכודת של תהליכים דמוגרפיים ואינני סבור שניתן להצביע על פתרונות פשוטים בענין זה. כיום, בהסתכלו 10 או 20 שנה אחורנית, קל לגו לומר, כי עשינו משגים והקימונו קופסאות, ובנינים בלתי-מתאימים. ההערות ששמעתי כאן אמנם מעניינות ואף צודקות במידה מסוימת, אך אני סבור שבתנאים הקיימים לא היתה לנו אפשרות לנהוג אחרת מכפי שנהגנו.

דעתי היא כי מה שנוצר, נוצר כתוצאה מלחצים של עליה דחוסה. ואם כי יש מקום לשיפורים, הרי ככלות הכל ישארו כבסיס אותן הקופסאות עצמן, ואינני רואה עתה פתרונות אחרים שיש בהם כדי להבטיח הגשמת אותן מטרות בטווח הקצר, אם כי לטווח הארוך בוודאי שיתכנו גם פתרונות משופרים יותר.

א. ראב: עדיפות ראשונה לשיקום האוכלוסיה

Nני סבור שלא עשינו פעולה של ממש לשיקום משכנות העוני. נכון שבנינו פה ושם שכונים טובים או פחות טובים, אך אין דבר זה נוגע במהות הבעיות של האוכלוסיה המתגוררת במשכנות העוני. ברצוני להדגיש כי מאז קום המדינה ומאז פרסום החוק לפינוי ולבינוי ב-1965 לא עשינו דבר לשיקומה של האוכלוסיה היושבת במשכנות העוני. מר אפרת צדק בהרבה מדבריו. אך רוצה אני לציין כי אם אדם מתגורר בשכונת עוני במשך 4—5 שנים, הרי זו תקופה מספקת כדי שיכיר את סביבתו ויבהיר לעצמו את משאלותיו, ואין זה חשוב אם הוא מכיר את המלה אקולוגיה או לא. תקופה זו מספיקה, בדרך כלל כדי שאדם ידע את רצונו בתנאי שיעזרו לו לפתח את רצונותיו ומשאלותיו.

חשיבותה של השכונה

השאלה היא כפי שניסח אותה מר פוננסקי, האם הדירה היא הגורם הקובע בתהליך השיקום. תשובתי שלילית. לא הדירה הקובעת, אלא השכונה, ואין המונח שכונה חופף את האיזור לו קוראים בשם מסויים — הקובע הוא הטווח שבו אדם רואה את סביבתו. אדם בעל גישה תובענית זקוק בדרך כלל לשכונה גדולה. אדם אחר, לעומת זאת, מסתפק בשכן הקרוב. אך אם לא הדירה אלא השכונה היא הקובעת, המסקנה תהיה כי יש לבצע שיפורים בסיסיים לטובת האוכלוסייה של השכונה, ואין להסתפק בסלילת כביש, השכונה עצמה צריכה להשתנות. אנו חייבים, איפוא, להבטיח לשכונה תשתית

מלאה — כלומר, שירותי ביוב, טלפון, דואר, הרחקת אשפה וכן גם שטחים ציבוריים, מועדונים ופעולה קהילתית המכוונת לשכונה. אני מכיר את מיגבלותיה של הסוציולוגיה, ואני יודע כי אין בידה פתרון מושלם לבעיה, אך יודע אני כי המועדון משחרר את הילד מן התלות בבית. שהרי בו יוכל להכין את שעוריו ולבלות בו חלק ניכר מזמנו.

פעילות קהילתית

עובדה יסודית היא כי ניתן לשפר את איכות החיים לא באמצעות שיפור הדירה, אלא בראש ובראשונה באמצעות השכונה, היינו על ידי פעולה קהילתית. מן הראוי להפנות את הפעילות הקהילתית לאופקים הנכונים, להנחות את העובדים הקהילתיים כדי שיודהו עם האוכלוסיה המתגוררת בשכונה. מן הראוי, כמו כן, להימנע מהעברת האוכלוסיה — או חלק ניכר ממנה — לאתרים אחרים. אפשר אמנם להפקיע קרקעות פה ושם, ולהעניק למינהל מקרקעי ישראל, סמכויות לעשות כן, אך בעיקרו של דבר יש להשאיר את האוכלוסיה במקום. כאשר נשאיר אותה במקומה וניתן לה את התשתית המלאה הדרושה לה, תפתח בקירבה תודעה ובמרוצת הזמן יתגבשו משאלותיה ורצונותיה.

במסגרת השכונה יש לטפח גם את מערכת החינוך. לא רצוי לטלטל יום יום את התלמידים למרחקים גדולים לשכונות אחרות, ואפילו הם בגיל בית-ספר תיכון. אין להפריז בשאיפה לאינטגרציה במסגרת בתי-ספר בין-שכונתיים. אינני גורס בתי-ספר בין-שכונתיים גדולים. לדעתי מוטב לקיים בתי-ספר קטנים במסגרת השכונה עצמה. בכלל, הפרדה בין בני שכבות חברתיות שונות אינה רצויה, ויש להעדיף בתי-ספר שכונתיים שבהם לומדים תלמידים משכבות שונות.

ולסיכום: ראשית, הגישה הרווחת אצלנו מבוססת על ההנחה, כי ניתן לפתור את בעיית השיקום ע"י שימוש נאות בקרקע. לפי גישה זו, הרי פיתוח הקרקע בצפיפות גבוהה, מבטיח פיתוח עירוני והכנסות שיש בהן כדי לכסות את כל הוצאות הפינוי והבינוי; ברם, הגסיון מוכיח כי תפיסה זו אינה מבוססת די צרכה. האמת היא כי בדרך כלל אין אפשרות לשקם את משכנות העוני ללא סובסידיה מצד המדינה או העיריות, ואכן, סובסידיה כזאת מוצדקת בהחלט, שהרי העיריה מקבלת מסים ממפעלים ומעסקים שאצלם עובדים תושבי משכנות עוני, תכופות בשכר ירוד למדי. מן הראוי, איפוא, שהעיריה תפריש אמצעים לשיקומם של תושבי משכנות העוני, וכי המפעלים והמעסקים הנ"ל יסייעו לה במשימה זו.

גישה "אישית"

שנית, התלות הרבה של החברות העוסקות בחיסול משכנות עוני — כגון "חלמיש", "פרוזת" ועוד — במשרד השיכון אינה רצויה. שהרי החברות פיתחו לעצמן גישה "אישית" לבעיותיהם של משכנות העוני, הנובעת מן המגע הישיר שהן מקיימות עם אוכלוסיתן. החברות מגסות לפתח פעילות קהילתית במשכנות העוני, אם כי לא תמיד בצורה הנאותה. רצוי, איפוא, שתובטח לחברות אלו מידה רבה של אי-תלות, על-מנת שיוכלו לפתח יוזמה עצמאית ולא יהיו תלויות בכל ענין קטן כגודל במשרד השיכון וגורמים אחרים.